

УДК 334.722.24:338.43.02(477)

Успішний розвиток сімейних фермерських господарств без статусу юридичної особи в українських реаліях

Осадчук І.В.

кандидат сільськогосподарських наук, доцент,
ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»

Боліла С.Ю.

кандидат сільськогосподарських наук, доцент,
ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»

У статті досліджено передумови створення вітчизняних сімейних фермерських господарств без статусу юридичної особи. Конкретизовано вимоги до керівника сімейного фермерського господарства. Складено перелік умінь успішного фермера. Доведено, що активному впровадженню Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про фермерське господарство» щодо стимулювання створення та діяльності сімейних фермерських господарств» в життя має передувати створення певних умов, таких як державна підтримка розвитку нових малих форм підприємництва на селі, підвищення компетентності їх керівників, створення в Україні вітчизняних краудфандингових платформ. Підкреслено важливість формування розуміння необхідності змін, а також бажання та готовності до співробітництва ініціативних селян.

Ключові слова: сімейні фермерські господарства, особисті селянські господарства, краудфандинг, модель керівника, умови успішного розвитку.

Осадчук И.В., Болелая С.Ю. УСПЕШНОЕ РАЗВИТИЕ СЕМЕЙНЫХ ФЕРМЕРСКИХ ХОЗЯЙСТВ БЕЗ СТАТУСА ЮРИДИЧЕСКОГО ЛИЦА В УКРАИНСКИХ РЕАЛИЯХ

В статье исследованы предпосылки создания отечественных семейных фермерских хозяйств без статуса юридического лица. Конкретизированы требования к руководителю семейного фермерского хозяйства. Составлен перечень умений успешного фермера. Доказано, что активному внедрению Закона Украины «О внесении изменений в Закон Украины «О фермерском хозяйстве» относительно стимулирования создания и деятельности семейных фермерских хозяйств» в жизнь должно предшествовать создание определенных условий, таких как государственная поддержка развития новых малых форм предпринимательства на селе, повышение компетентности их руководителей, создание в Украине отечественных краудфандинговых платформ. Подчеркнута важность формирования понимания необходимости изменений, а также желания и готовности к сотрудничеству инициативных крестьян.

Ключевые слова: семейные фермерские хозяйства, личные крестьянские хозяйства, краудфандинг, модель руководителя, условия успешного развития.

Osadchuk I.V., Bolila S.Yu. SUCCESSFUL DEVELOPMENT OF FAMILY FARMS WITHOUT THE STATUS OF A JURIDICAL PERSON IN UKRAINIAN REALITIES

The paper examines the preconditions of starting domestic farms without the status of a juridical person. It details the requirements for the manager of a family farm. The study represents the list of a successful farmer's skills. It is proved that the active implementation of the Law of Ukraine "On Amendments to the Law of Ukraine "On the farm" to stimulate the establishment and operation of family farms" in life must precede the creation of certain conditions, such as government support for the development of new small forms of entrepreneurship in rural areas, capacity their heads, creating a Ukraine native crowd-funding platforms. It highlights that it is important to generate the understanding of the necessity of changes, and also the willingness and readiness for the cooperation of initiative rural dwellers.

Keywords: family farms, personal farms, manager's pattern, conditions of successful development.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Прошло майже двадцять шість років від початку реформування економіки України, однак на селі все нібито тільки розпочинається. А вже нині в аграрному секторі склалася ситуація, за якої, згідно з Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про фермерське господарство» щодо стимулювання створення та діяльності

сімейних фермерських господарств» (далі – Закон), дозволено створювати сімейні фермерські господарства (далі – ФГ) без статусу юридичної особи [1], тобто особисті селянські господарства (далі – ОСГ) мають право, а в майбутньому і вимушені будуть стати сімейними фермерськими. Зрозуміло, що держава прагне розширити платформу для оподаткування селян, однак, на думку окремих

юристів, «створення сімейних фермерських господарств з метою виключно отримання податкового прибутку є невиправданим. <...> бажання вивести з тіні особисті селянські господарства шляхом введення нового статусу може не досягнути поставленої мети через ментальність українського народу» [2]. Тому надзвичайно важливим є визначення умов, за яких новий напрям реформування ОСГ підтримає саме селянство, а держава всіляко сприятиме успішному розвитку ФГ без статусу юридичної особи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти цієї проблеми досліджували такі українські науковці, як, зокрема, П.Т. Саблук, Л.Ю. Мельник, Ю.Є. Кирилов.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте в роботах зазначених вчених недостатньо повно розкриті умови розвитку сімейних ФГ в українських реаліях.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Ми ставимо за мету визначити основні умови успішного розвитку вітчизняних сімейних ФГ без статусу юридичної особи як нової малої форми підприємництва на селі.

Виклад основного матеріалу дослідження. У ході дослідження встановлено, що нині в сільській місцевості України проживають більше 13 млн. осіб, що складає близько 31% від загальної кількості населення. І ці люди не повинні залишатися поза увагою держави і науковців, адже саме вони в складні для країни часи забезпечують продовольчу безпеку і надходження валюти в економіку.

Нині актуальною залишається проблема формування середнього й дрібного власника землі – справжнього господаря. Для її вирішення докладаються певні зусилля. Так, у вітчизняному сільському господарстві поряд з державними підприємствами, господарськими товариствами, приватними підприємствами, виробничими кооперативами співіснують ФГ. Згідно з даними ЄДРПОУ на 1 квітня 2017 року в Україні діють 1 198 110 юридичних осіб, з них ФГ складають 37,2% (44 583 од.) [3]. На кінець 2015 року серед 51 926 одиниць сільськогосподарських підприємств частка ФГ складала 74,8% (38 850 од.). Поряд з сільськогосподарськими товаровиробниками (юридичними особами) в нашій державі досить успішно функціонують і господарства населення, частка яких у виробництві продукції сільського господарства у 2015 році склала 44,9%. У тому ж 2015 році ці господарства порівняно з сільськогосподарськими това-

ривиробниками, що є юридичними особами, виростили майже в 45 разів більше картоплі, в 6 разів більше овочів, у 4 рази більше плодів та ягід, а також виробили в 7 разів більше вовни, в 4 рази більше молока, у 1,7 рази більше яєць, у 1,5 рази більше м'яса [4].

Навесні 2016 року було внесено зміни у визначення «фермерського господарства». Законом було визначено, що «фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, здійснювати її переробку та реалізацію з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм у власність та/або користування, у тому числі в оренду, для ведення фермерського господарства, товарного сільськогосподарського виробництва, особистого селянського господарства відповідно до закону» [1], а ст. 1 Закону України «Про фермерське господарство» [5] було доповнено ч. 5 Закону такого змісту: «Фермерське господарство, зареєстроване як юридична особа, має статус сімейного фермерського господарства за умови, що в його підприємницькій діяльності використовується праця членів такого господарства, якими є виключно члени однієї сім'ї, відповідно до ст. 3 Сімейного кодексу України» [1]. Іншими словами, громадяни України, які виготовляють товарну продукцію в своїх ОСГ, переробляють її та реалізують з метою отримання прибутку, в найближчому майбутньому повинні будуть зареєструватися як фізичні особи – підприємці, організувавши самостійно (за умови використання праці членів сім'ї такого господарства) або спільно з членами своїх сімей на підставі відповідного договору сімейні ФГ без статусу юридичної особи, або простіше – змінити статус своїх ОСГ, зареєструвавши їх як сімейні ФГ, а отже, сплачувати податки.

Отже, найбільшу частку з усіх сільськогосподарських товаровиробників до 2016 року становили ФГ. Однак господарства населення, а саме такий їх різновид, як особисті селянські господарства, що також належать до основних малих форм господарювання на селі, роблять не менший вклад в забезпечення продовольчої безпеки нашої держави. Керівники цих господарств фактично вже є підприємцями, однак їм потрібно далі вчитися, розвиватися, розширювати знання щодо особливостей сільськогосподарської праці, удосконалювати свої вміння ініціювати і впроваджувати зміни, приймати ризикові рішення. І неважливо, якою є площа земель

господарства (1 га чи 10 000 га), адже продукція, вироблена в них, використовується селянами як для реалізації на ринку (нехай навіть у невеликій кількості), так і для власного споживання. Цікавим є факт, що альтруїстичні, соціально відповідальні вчинки для селян зовсім не є рідкістю.

У ході дослідження шляхом опитування ста власників ОСГ Херсонської області, проведеного у 2017 році, було з'ясовано, що здійснення соціально відповідальних вчинків тим чи іншим господарством залежить від низки факторів. Наприклад, встановлено, що високий рівень використання трудових ресурсів за мінімального рівня витрат усіх інших видів ресурсів ОСГ забезпечує низьку собівартість виробленої в них продукції, а також те, що селяни більше уваги приділяють питанням виробництва продукції у власних господарствах, ніж проблемам її використання. Саме тому більшість селян легко ділиться надлишками продукції, виробленої у власних ОСГ.

Проблеми становлення та розвитку малих форм господарювання на селі в Україні авторами досліджуються не перший рік, і результати цих досліджень дають змогу стверджувати, що значна кількість ОСГ ледь-ледь животіє, оскільки їх доходи здебільшого формуються завдяки низькій собівартості продукції, в розрахунок якої селяни не включають оплату праці (часто ручної) членів сім'ї. Тому навряд чи можна очікувати значних надходжень до бюджету від таких господарств (неважливо, як вони називаються, ОСГ чи сімейні ФГ без статусу юридичної особи). Крім того, варто згадати, що в аграрній історії України жодне насильницьке рішення, прийняте керівництвом держави, яке до того ж, як би це цинічно не звучало, не було підсопіджене «пряником» для селян, не принесло нікому користі. Прикладами цього є невтішні результати насильницької колективізації, приватизації, реприватизації.

Однією з основних умов успішного розвитку сімейних ФГ без статусу юридичної особи в Україні є розуміння селянами, які займаються виробництвом товарної продукції, її переробкою та реалізацією, переваг таких господарств над звичайними ОСГ. Формування цього розуміння має відбуватися шляхом створення необхідної законодавчої бази щодо підтримки діяльності цих господарств через дотування, введення спрощеної системи їх оподаткування з урахуванням регіону розташування, проведення тренінгів для селян з залученням дорадників, поширення досвіду передових

господарств, які вже набули нового статусу сімейних ФГ, та таких, що є членами кооперативів, кластерів, розповсюдження відповідної інформації в ЗМІ тощо. Однак найважливішим є роз'яснення перспектив колективної праці членів сім'ї під керівництвом компетентного голови сімейного ФГ.

Трудова діяльність як форма активного ставлення людини до праці людини може бути державною, господарською, науковою, творчою, підприємницькою тощо. Підприємницька діяльність, зокрема діяльність сімейного ФГ без статусу юридичної особи, може здійснюватися одноосібно, однак у більшості випадків вимагає участі в ній кількох осіб, тобто колективної праці.

Колективна праця має перспективи тоді, коли:

- люди усвідомлюють необхідність спільної праці, бачать мету такої праці та знають шляхи її досягнення;

- у складі групи людей, які працюють разом, є той (ті), хто вміє (вміють) визначати цілі спільної діяльності й намічати шляхи їх досягнення, організувати та контролювати всі види ресурсів (сировинні, матеріальні, трудові та фінансові, інформаційні тощо), планувати їх кількість і якість, розподіляти їх, керувати ними; організувати процеси і здійснювати керівництво ними, здійснювати координаційні дії і регульований вплив на ці процеси; розподіляти результати спільної праці;

- така «особлива» людина (люди) здатна повести за собою інших, готова взяти і бере на себе відповідальність за досягнення колективних цілей.

Колективна праця буде результативною, ефективною і продуктивною тільки за умови якісної реалізації управлінської діяльності. Саме діяльності, адже вона охоплює і всі основні види управлінської праці (інформаційну, організаційну, з підготовки і прийняття рішень), а також взаємовідносини з іншими людьми.

Отже, жодна підприємницька діяльність не дасть високих результатів, якщо в її реалізації не будуть задіяні професіонали. Маються на увазі й особи, що здійснюють керівництво, й ті, які безпосередньо беруть участь у створенні товарів чи послуг. Тому надзвичайно важливо, щоб членом сім'ї, яка створить сімейне ФГ без статусу юридичної особи, був лідер – людина, здатна повести за собою інших. Дослідження показали, що лідер має бути:

- професіоналом щонайменше в одній сільськогосподарській галузі та знати основи управління;

- патріотично налаштованою та соціально відповідальною особистістю;

- орієнтованим на дотримання юридичних норм, знати основи договірного права, відповідну законодавчу базу України, а також цінувати неформальні відносини;

- людиною, що без страху виявляє ініціативу, не є ризикофобом;

- людиною з «романтичним практицизмом», а не «неорганізованим мрійником», який покладається лише на допомогу держави та інших людей.

До переліку умінь керівника сімейного ФГ без статусу юридичної особи доцільно включити уміння:

- здійснювати пошук інформації в різних джерелах та аналізувати її;

- здійснювати самоменеджмент;

- обирати і формулювати спільну мету, визначати перспективи розвитку сімейного ФГ на основі оцінки його внутрішнього середовища та пов'язування результатів цього оцінювання з результатами аналізу навколишнього середовища, насамперед обирати найбільш раціональні комбінації сільськогосподарських галузей для свого господарства і визначати оптимальні обсяги виробництва у кожній з них;

- негайно після формулювання мети розпочинати справу, не заспокоївшись, доки її не буде досягнуто;

- здійснювати зміни і активно залучати членів сім'ї до справ ФГ, підтримувати вияви їх ініціативи як на етапі розумової роботи, так і на етапі практичних дій з досягнення цілей;

- організувати працю членів сім'ї, перш за все здійснювати розподіл роботи, спираючись на оцінку особистих якостей кожного, його потенціалу, цілей і досягнень, оптимально поєднавши два акценти в ментальності українців (на індивідуалізм та на колективізм);

- забезпечувати збереження здоров'я і працездатності членів сім'ї у виробничих умовах конкретних галузей;

- працювати в команді;

- мотивувати себе та інших, вести за собою людей, діючи при цьому соціально відповідально і громадянсько свідомо, результативно і ефективно, виявляючи достатній рівень креативності;

- здійснювати контроль результатів роботи окремих членів сім'ї та діяльності ФГ загалом;

- уміти застосовувати відповідні правові норми для вирішення конкретних ситуацій у господарській діяльності свого ФГ;

- ефективно та коректно спілкуватися з різними людьми, зрозуміло і недвозначно доносити власні висновки, а також знання та пояснення, що їх обґрунтовують, до членів сім'ї;

- виявляти проблеми управління ФГ, критично осмислювати, формулювати і критично обговорювати їх, приймати якісні управлінські рішення, які забезпечують отримання господарством прибутку та його соціально відповідальну поведінку;

- управляти проектами (зокрема, інвестиційно-інноваційними);

- працювати з відповідним програмним забезпеченням і користуватися перевагами електронної комерції;

- обирати якісні консалтингові послуги;

- підтримувати наявні й формувати нові сімейні традиції, організувати розважальні заходи, групові виїзди на природу, сприяти організації сімейних свят, а саме весіль, ювілеїв, а також приділяти увагу розвитку господарства.

Однак для того, щоб не запозичати бездумно у інших країн, не пристосовувати до наших реалій, а будувати власну українську модель керівника сімейного ФГ без статусу юридичної особи, слід:

- звернутися до теорії та практики управління сімейними фермами в розвинених європейських країнах;

- детально вивчити погляди вітчизняних теоретиків і практиків-управлінців минулого на особливості управління аналогами ФГ та ОСГ в Україні;

- проаналізувати праці сучасних українських вчених щодо особливостей управління ФГ та ОСГ;

- дослідити особливості сучасної політичної, соціальної та економічної ситуації в Україні;

- вивчити й узагальнити досвід роботи голів провідних ФГ України та власників успішних товарних ОСГ;

- детально вивчити особливості масової «хліборобської» складової національного характеру, що формувався, на думку українських дослідників, у ході зародження й розвитку «хліборобської» культури, якій властиві м'якість, толерантність, чуйність, душевна теплота, поблажливість, мрійливість, милосердя;

- дослідити цінності «козацької» культури, якій властиві діловитість, рішучість, наполегливість, вірність слову, практичність, конкретність, справедливість;

- віднайти шляхи вирішення проблеми некомпетентності українських фермерів,

власників ОСГ та неконкурентоспроможності значної кількості малих форм господарювання на селі;

– визначити шляхи і засоби забезпечення в межах сімейного ФГ реалізації правила відповідності природних здібностей людини праці, яку вона виконує.

Поєднання результатів виконаної роботи дасть можливість створити власну українську ефективну модель керівника сімейного ФГ без статусу юридичної особи, яка ґрунтуватиметься на національних моральних надбаннях, отриманих через релігію та історичну культуру, на сформованих традиціях точності, пунктуальності, на здатності до управління своїм часом і часом членів сім'ї, на створеному механізмі протидії суб'єктивній авральності, стихійності тощо. Саме такий керівник здатний забезпечити успішний розвиток свого господарства.

Зрозуміло, що для здійснення підприємницької діяльності потрібні кошти. Результати дослідження показали, що селянам не варто сподіватися на допомогу держави у вирішенні цієї проблеми. Так само не прагнуть допомогти розвитку ФГ і банки. Можна спробувати отримати грант, але грантів набагато менше, ніж власників майбутніх сімейних ФГ без статусу юридичної особи. Одним із джерел отримання коштів в незалежній Україні певний час були громадські спілки, але після фінансової кризи 2008–2009 років рівень довіри до цих структур знизився. Нині варто просувати в нашій державі краудфандинг, основною умовою розвитку якого є створення відповідного екосередовища з високим рівнем довіри [6], що відповідає українським традиціям побудови взаємовідносин як у сім'ї, так і між ОСГ (в майбутньому – сімейними ФГ без статусу юридичної особи) та зовнішнім середовищем.

Краудфандинг виник у 1990-х роках як акумулювання коштів від членів сім'ї та друзів, а сьогодні аналітики Світового банку розрізняють такі дві краудфандингові моделі, як інвестування та пожертвування. В межах першої моделі пропонується виділяти такі дві бізнес-моделі, як «Благодійна» та «Винагородна», а в межах другої – три, а саме «Equity-based», «Lending-based», «Royalty-based» [7]. З п'яти пропонованих бізнес-моделей одна, а саме «Equity-based», не відповідає вимогам Закону, оскільки передбачає, що будь-які краудфан-

дери стають рівноправними співвласниками проекту та беруть участь у розподілі прибутку, а членами сімейного ФГ, згідно з Законом, можуть бути лише члени сім'ї.

Важливим кроком у поширенні краудфандингу в Україні може стати прийняття закону, спрямованого на зменшення регулювання малого бізнесу загалом і на селі зокрема, а також узаконення краудінвестингу, подібного до Закону «The Jumpstart Our Business Startups», що успішно реалізується в США, а також створення національних краудфандингових платформ.

Висновки з цього дослідження. Світовий досвід господарювання показує, що сільське господарство без державної підтримки розвиватися не може. Якщо нічого не робити в напрямі захисту власного виробника сільськогосподарської продукції, то він просто не витримає конкуренції зі світовими монстрами агробізнесу. В результаті такого протистояння ОСГ населення України та ФГ постраждають першими серед усіх форм господарювання аграрного сектору. Сподіватися на створення великих агроформувань з достатньою кількістю нових робочих місць для селян нерозумно, адже однією з переваг сучасного великого виробництва є його низька потреба в людських ресурсах. Очікувати, що сільське населення знайде собі роботу в містах України, теж марно, оскільки забезпечити роботою потрібно буде одразу третину населення країни. Доходи сільських родин упадуть до катастрофічної позначки [8, с. 273].

На думку авторів, щоб цього уникнути, активному впровадженню Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про фермерське господарство» щодо стимулювання створення та діяльності сімейних фермерських господарств» в життя мають передувати створення відповідних умов для успішного розвитку нових малих форм господарювання на селі (підтримка держави, компетентні керівники, краудфандингові платформи тощо), формування розуміння необхідності змін, а також бажання та готовність до співробітництва ініціативних селян.

У ході подальших наукових пошуків нами буде визначено проблеми становлення і розвитку в Україні успішних сімейних ФГ без статусу юридичної особи та запропоновано шляхи їх вирішення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про внесення змін до Закону України «Про фермерське господарство» щодо стимулювання створення та діяльності сімейних фермерських господарств : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1067-19>.
2. Готовкіна К.В. Сімейне фермерське господарство: полегшення для фермерів чи бажання законодавця понад усе отримати податки? / К.В. Готовкіна // Юридична Газета online [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://jur-gazeta.com/publications/practice/inshe/simeyne-fermerske-gospodarstvo-polegshennya-dlya-fermeriv-chi-bazhannya-zakonodavcy-ponad-use-otrim.html>.
3. Україна у цифрах 2015 : статистичний збірник / за ред. І.М. Жук / К. : Державна служба статистики України, 2016. – 239 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2016/zb/07/zb_uz2015_ukr.zip.
4. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. Про фермерське господарство : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/973-15>.
6. Crowdfunding's Potential for the Developing World. – Washington : World Bank, 2013. – 103 p.
7. Єлісеєва Л.В. Експонентний розвиток краудфандингу як інструмент активізації інноваційної діяльності / Л.В. Єлісеєва // Економіка та суспільство. – 2017. – № 8. – С. 5. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://economyandsociety.in.ua/journal-8/15-stati-8/661-eliseeva-l-v>.
8. Кирилов Ю.Є. Розвиток фермерства та ОСГ України в системі світового сільського господарства : [монографія] / Ю.Є. Кирилов, І.В. Осадчук. – Херсон : Грін Д.С., 2011. – 300 с.